

"TALÁN A LÉNYEG"

Utószó

*"Boldogok, akik emlékezetükben tartják
Vergilius vagy Krisztus néhány szavát,
mert ezek fénybe borítják a napjaikat."*

Jorge Luis Borges

Van Szerb Antalnak egy rövid példázata, melyben Puxus Oppidamus, a németalföldi humanista, miután kirángatják éjszaka felgyulladt házából, hirtelen visszarohan, hogy még valamit kimentsen a lángok közül. Amikor megkérdezik tőle, mi az a különleges kincs, amiért az életét kockáztatta, így válaszol: „Nem is tudom... de szép... és könyv. Hogy ne legyek egyedül az éjszakában."

A történet később prófétikusnak bizonyult. 1943 nyarán Európa és Magyarország is lángokban áll már, amikor Szerb azzal állít be az Officina Kiadóba, hogy összegyűjtené a világirodalomból a számára legkedvesebb száz verset és azok magyar fordításait egy antológiába. Ötlete épp olyan „kecses, váratlan és heroikus hülyeség“-nek tűnhetett ezekben a napokban, mint amilyenek Szerb Antal az egykori európai kultúrát jellemezte egy írásában. Mégis mindenki lelkesen veti bele magát a munkába, a hiányzó fordítások pótlásában a legjobb magyar műfordítók sietnek segítségére. Maga Szerb már munkatáborban van, mikor a fordítások és az eredeti szövegek ügyében levelez; többek között a fiatal egyetemista Nemes Nagy Ágnessel, aki hol különböző olasz, francia, angol költemények után nyomoz neki a könyvtárakban, hol Szerb Antal krimibe illő szökési kísérletét szervezi az író barátaival. A szöktetés végül nem sikerül – a könyv azonban elkészül, és Szerb Antal magával viheti utolsó útjára, mely a különböző munkatáborok után végül Balfra, halálának helyszínére vezet. 1945 szilveszter éjjelén is vele van, amikor rabtársainak Shakespeare-ről és József Attiláról tart előadást. Néhány héttel később, miután a nyilas suhancok halálra verték, a rabok viharos „hagyatéki tárgyalás“ keretében civakodtak a kötetért.

„Ki tudja, mit tudsz megmenteni ezekben a szörnyű időkben“ – írja Szerb a *Száz vers* bevezetőjében, s e katasztrófamámoros, értékmentési vágygal nincsen egyedül. Még 1941-ben jelenik meg Szabó Lőrinc *Örök barátaink* című monumentális kötete, melyben két évtized megrostált és átdolgozott műfordításait, közel négyszáz verset közöl, időrend helyett sajátos, tematikai-hangulati összefüggésekre figyelő sorrendben. 1945-ben, Budapest ostroma után Hamvas Béla, akit annak idején Szerb Antal az általa alapított Irodalomtörténeti Társaságba is meghívott, kis füzetet szerkeszt *A száz könyv* címmel – feltehetőleg a Szerb által is nagyra becsült és sokat idézett Powys *One Hundred Best Books* című könyvének mintájára –, melynek bevezetőjében azt írja: „A feladat száz könyvet megmenteni. Most mindegy, hogy az ostromlott városból, vagy az ostromlott világból. [...] E száz mű közül az egyiknek legalább mindig az éjjeliszekrényen kellene lennie, hogy az ember, ha nem is többet, elalvás előtt egyetlen szót elolvasson és az emberi lét igaz tartalmából legalább valamit az éj sötétségébe világításul magával vigyen.“ Szerb Antal két évvel korábban megjelent kötetéről első kritikusa, Szabó Zoltán pont ilyen könyvként beszél 1943 karácsonyán: „Ez az a könyv, amelyet az ember röstell besorolni könyvespolcára; sejtí ugyanis, hogy unos-untalan elő fogja venni. Egyszerűbb rögtön az ágy mellett szorítani helyet számára, hogy mindig kéznél legyen, különösképpen este, igazi *livre de chevet!*“

Pedig Szerb vállalkozása közel sem olyan ambiciózus, mint Hamvasé, aki az emberi kultúra egészének legjavát igyekezett számba venni a Rigvédától Joyce-ig. Nem is saját műfordításait gyűjti egybe, egyetlen verset kivéve, ahogyan Szabó Lőrinc. Mégis, egyszerre emberi és irodalomtörténeti hagyatéka ez a könyv –mert ahogyan Poszler György írja, „azon túl, hogy a versek kiválasztásában és ciklusokba komponálásában a szerkesztő legszubbjektívebb lírája szólal meg, egész alkatára messzemenően jellemző, hogy az önkifejezés legfőbb formája számára most is a nagy irodalmi élmények interpretálása és rendszerbe foglalása”.

Antológiájába azon nyelvekből válogat költeményeket, melyek termését mint a világirodalom gerincét határozta meg *A világirodalom története* című könyvében. Hogy a költők műveit nem időrendben, hanem sajátos, egyéni dramaturgia mentén rendezi össze, ebben – Szabó Lőrinc két évvel korábbi kötetének hatása mellett – szintén a korábbi szintézis vezérgondolatára ismerhetünk, mely „élő összefüggés“-nek látja a világirodalmat, amelyben az írók és művek időn és téren átemelkedve termékenyítik meg egymást. Goethe *Rád gondolk* című költeményének ritmusában így ismerhetünk rá az öt évszázaddal fiatalabb Vogelweide örökségére a megelőző oldalakról. Így követhetjük nyomon a *Szerelmesek*

ciklusában egymás után a szerelmes szonett angol, francia és olasz alakmásait, ráadásul két nő és két férfi hangján. Így felelnek Schiller himnuszára a görög istenekről a római Lucretius és Vergilius hexameterei.

Joggal merülhetne fel a kérdés, hogy a *Száz vers* költői között miért nem kaptak helyet a magyarok – ha nem lennének jelen a görög, latin, angol, francia, német és olasz költemények fordítóiként. S az impozáns, Kölcsey Ferencről Aranyon és Petőfin, Adyn és Babitsón át egészen a nemrég elhunyt Somlyó Györgyig tartó névsor szintén egy rejtett irodalomtörténeti ívet rajzol ki: annak történetét, ahogyan az európai irodalom a magyar időről időre megtermékenyítette, s ahogyan a fordításokon keresztül gyökeret vert a hazai földben – pontosan a másik nagy Szerb-szintézis, a *Magyar irodalomtörténet* szellemében, mely irodalmunkat az európai kultúrával való kölcsönhatások folyamataként értelmezte. Hogy a válogatásban ez a szempont is vezethette Szerb Antalt, azt kiválóan igazolja a két Ady-fordítás sorsa (Verlaine: *Mon rêve familier*; Baudelaire: *Causerie*), melyeket a költő saját, paradigmaváltó kötetébe, az *Új versek*be is beemelt 1906-ban, s melyeket Szerb annak ellenére választ be a *Száz vers* fordításai közé, hogy a szerkesztés idején már mindkettőnek elérhető újabb, „nyugatos“ magyarítása (Baudelaire versét Szabó Lőrinc fordította újra *A romlás virágai* 1923-as kiadása számára; Verlaine költeményének új fordítását 1917-ben közölte Tóth Árpád a *Nyugatban*).

Az antológiában a fordítások az eredeti szövegek tükrebe néznek, s ezen eljárásnak nem csak pedagógiai funkciója van. Egyrészt a versek nagy részét Szerb valószínűleg eredeti nyelven ismerte meg, s így szeretett beléjük; másrészt egy kései írásában ő maga vall „a félig értett dolgok egyetlen szépségű igézeté“-ről, melyet például Baudelaire olvasásakor érzett fiatalon, mikor még alig tudott franciául, mégis teljes, rejtelmes világokat álmódott a félig-harmadáig kisilabizált sorokba – valószínűleg ezt az igézetet is igyekszik átörökíteni, amikor az eredetiket is odateszi a magyar változatok mellé.

Mert a *Száz vers*ben a fenti vonatkozások mellett benne van Szerb Antal egész élete is. Már a legelső Verlaine-vers szinte röntgenszerű láttelepet ad Szerb szerlemképéről, és novelláinak, regényeinek hőseiről, akik számára a beteljesülésnél jóval fontosabb maga a

vágy, a boldogság keresése helyett a keresés boldogsága. Az antológiában szereplő vallásos énekek szövegeit az a Sík Sándor fordítja, akinek piarista cserkésztanárként döntő szerepe volt az ifjú Szerb Antal nevelődésében, s akivel azután is mély baráti viszonyban maradtak, hogy Szerb elfordult a kereszténységtől. Lázadó, expresszionista időszakára Stefan George és Trakl versei emlékeztetnek. Schiller himnusza bizonyára egyben a vallástörténész Kerényi Károly körének, Szerb utolsó szellemi szigetének is emléket állít. Browning és Wordsworth egy-egy versében *A harmadik torony* és az *Utas és holdvilág* Velence-élménye szikrázik fel egy pillanatra; Szerb Antal egyetlen műfordításában, Carl Spitteler *Csak király* című költeményében pedig az elhurcolt irodalmár tragédiája, aki éppúgy botladozik a munkatáborok poklában, ahogyan a vers királyi főhőse a rabszolgák között.

Mégsem kell ismernünk mindezen összefüggéseket ahhoz, hogy élvezni tudjuk a *Száz vers* hét nyelven felhangzó szimfóniáját; hiszen a kompozíció, csodás ellenpontjaival s a tematikus ciklusok sokszor önmaguk ellentétébe átforduló polifón dramaturgiájával önmagában megálló művészi alkotás. Talán azért hat annyira élőnek még ma is, mert nem hideg, örökkévaló költemények reprezentatív albuma, s még a legolvasottabb verskedvelőt is képes meglepni. Szerb Antal nem egy olyan költőtől is közöl verseket, akiknek fénye kissé megkopott az idők során. Ki olvas manapság például Theodor Stormot? Pedig Lukács Györgynek és Thomas Mann-nak is kedves költője volt. De így kerülhetett „a száz szubjektíve legszebb” vers közé, Blake tigrisének szomszédságába Thomas Gray költeménye is *Egy elkényeztetett cicáról, mely az aranyhalas medencébe fúlt*. Mert, ahogyan Szerb írja, „...az igazán művelt ember nem lelkiismeretes olvasó. Az álműveltet, a szellemi sznobot arról lehet megismerni, hogy olyan dolgokat olvas, amik nem érdeklik. Mert ő nem magának művelődik, hanem azoknak, akiktől fél.”

A *Száz vers* egy ilyen „lelkiismeretlen olvasat” a költészetről – azonban történetesen a legnagyobb magyar olvasóé. Mégsem tart igényt a kizárólagosságra, ezért zárja bevezetőjét egy felhívással: „Kedves olvasó, légy régimódi, szerezd be a kapcsos albumot és írd bele a legszebb verseket, amelyekkel utadon találkozol... Ha a versek megmaradnak, talán a lényeg marad meg.”

Dunajcsik Mátyás

Megjelent Szerb Antal Száz vers című antológiájának ötödik kiadásában (Magvető, Budapest, 2007). Az első oldalon lévő borító Pintér József munkája, a harmadik oldalon a fiatal Szerb Antal fényképe látható 1914-ből a szerző Naplójegyzetek (Magvető, Budapest, 2001, borítótervező Pintér József) című kötetének borítójáról.